

KUR'ÂN KISSALARINDA BİR ANLATIM ÜSLÛBU OLARAK HZ. PEYGAMBER'İ KISSAYA DÂHİL ETME¹

Dr. İbrahim YILDIZ²

ÖZET

Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Peygamber'in peygamberliğini desteklemek, vahye karşı dinleyicilerin dikkatini arttırmak ve onların Kur'ân'ı dinlemelerini temin etmek ayrıca Hz. Peygamber'e moral vermek için onu kıssaya dâhil etmiştir. Bu sayede Kur'ân ile muhatap olan herkes, Hz. Peygamber'in şahsında kıssaya dâhil olur ve kıssalar ibret alınması gereken bir konuma taşınmış olur. Kur'ân, Hz. Peygamber'e kendinden önce gönderilen diğer peygamberlerin yolundan gitmesini tavsiye etmiştir. Bunun olabilmesi için Hz. Peygamber'in hayatında karşılaştığı hadiseler ile diğer peygamberlerin hayatları arasında bir benzerliğin olması gerekir. Bu benzerliği ortaya koymak amacıyla kısca anlatımına Hz. Peygamber de dâhil edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Tefsir, Kıssa, Peygamberler, Kıssa Anlatımı.

GİRİŞ

Kur'ân, insanları sadece kendisini okumaya ve anlamaya davet etmez, bunların devamında kendisinde var olan mesajları bizzat hayatlarında yaşamalarını da ister. Dolayısıyla içerdiği tüm mesajlar da bu hedefe yöneliktir. Kur'ân'da büyük bir yer tutan kıssaların hedefi bu yöndedir. Dolayısıyla kıssaların hedefi, insanların karşılaştıkları durumların benzerlerini ortaya koyarak önceki mü'minlerin eriştikleri mükâfatlar ve inkârcıların karşılaştıkları cezaları onlara hatırlatmaktır. Kur'ân, kıssalar aracılığıyla bu hedefine ulaşabilmek için vermek istediği mesajları, kıssaların içerisine serpiştirir. Böylece okuyucuların, kıssada anlatılan kişileri daha iyi anlamalarına ve onların tecrübelerinden istifade etmeye çağırır. Bu çalışmamızda Kur'ân kıssalarında Hz. Peygamber'in kıssanın içine dâhil edilmesi metodu ile ulaşılmak istenen hedefleri inceleyeceğiz.

¹ Bu Makale 27-29 Ekim 2018 tarihleri arasında Manavgat-Antalya'da düzenlenen ASEAD 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² ibrahimbursevi@hotmail.com

Kur'an-ı Kerîm, kıssa anlatırken muhatabın o kıssadan ibret almasını istemektedir. Bu itibarla kıssa okumalarında, anlatılan olaylardan alınması gereken hisseler üzerine yoğunlaşmak, yerinde bir okuma tarzı olacaktır.³ Ancak böyle bir okuma ile geçmişte yaşanmış bu olaylar, okuyucunun yanı başında cereyan ediyor gibi bir hal alır ve bu şekilde okuyucu olayın içinde yer alan bir aktöre dönüşür. Böylece kıssalar, başkalarına ait yaşanmışlıkları anlatırken okuyucusunu olayın yaşandığı zamana taşır, olayın içine çeker ve kişinin kendisiyle yüzleşmesini sağlar. Çünkü gerçekte Kur'ân kıssalarında anlatılan kişiler başkaları değil, bizzat o kıssanın yüzyıllar sonraki muhataplarıdır.⁴

Kur'ân, bazen Hz. Peygamber'e bazen de tebliğin o günkü muhataplarına sorular sorarak veya dikkat çekici bir şekilde hitap ederek kıssa anlatımına başlar. Böylece muhatap, kıssanın tarihî bir bilgi edinme düzeyinden çıktığını, doğrudan kendisine hitap eden ve ibret alması gereken bir tecrübeyi aktardığını kolaylıkla fark eder. Ayrıca bu başlangıç, ilâhî mesajı dinlemeyi engelleyen ön yargıların kırılmasını sağlar ve insanda ibret alabilecek bir anlayışın ve dikkatin oluşmasına yardımcı olur. Bazı kıssalarda muhatabı kıssanın ortasında olaya dâhil etmek, ona öğüt verme veya dikkatini bir noktada toplama amacı güder. Kıssa sonlarında ise artık verilmek istenen mesaj verilmiştir ve muhataba, bu mesaj üzerinde derin bir tefekkür etmesine neden olacak şekilde kaçınılmaz sonu hatırlatılır. Dolayısıyla kıssalar, kendilerini dinleyenlere anlatılan birer eski öykü değildir, aksine onlara sorumluluk yükleyip onları farklı düşünmeye sevk eden güncel birer olaydır.⁵

Kur'ân, En'âm suresinin 90. ayetinde “İşte, o peygamberler, Allah'ın doğru yola ilettiği kimselerdir. (Ey Muhammed!) Sen de onların tuttuğu yola uy ...” buyurarak Hz. Peygamber'e ve ümmetine, peygamberlerin yolundan gitmelerini tavsiye etmiştir. Dolayısıyla böyle bir örnekliğin gerçekleştirilebilir olması için Hz. Peygamber'in ve mü'minlerin hayatlarında karşılaştıkları olaylar ile kıssalarda anlatılan olayların birbirine benzemesi gerekir. Bu benzerliği daha da pekiştirmek için kıssa anlatımında gerek Hz. Peygamber'e gerekse onun muhataplarına hitap edildiği görülmektedir.

Örneğin, Mâide sûresinin 79. âyetinde geçmiş dönemdeki İsrâîloğullarının işledikleri kötülüklerden birbirlerini vazgeçirmeye çalışmadıklarından bahsedilmiş, devamındaki 80. âyette ise Hz. Peygamber'e “*Onlardan çoğunun, kâfirlerle ittifaklar kurduğunu görürsün*” şeklinde hitap edilerek Medineli Yahudiler kıssaya dâhil edilmiştir. Müzzemmil sûresinin 16. âyetinde, Hz. Musa'yı yalanlayan Firavun'un cezalandırıldığı bildirildikten sonra, Kureyşli müşriklere hitap edilerek şöyle seslenilmiştir: “Peki inkâr ederseniz, çocukları ak saçlı ihtiyarlara çevirecek o günden kendinizi nasıl koruyabileceksiniz?”⁶

³ Güler - Özsoy, *Konularına Göre Kur'an*, 673.

⁴ Burhanettin Tatar, “Kur'an'da Kıssaların Temel Anlamları Üzerine Felsefi Notlar”, *Milel ve Nihal: inanç, kültür ve mitoloji araştırmaları dergisi* VI/1 (2009): 109-111.

⁵ Tatar, “Kur'an'da Kıssaların Temel Anlamları”, 104.

⁶ Mahmut Ay, *Kur'an Kıssalarını Sîret Bağlamında Okumak -Hz. Musa Kıssası Örneği-*, 2. Bs (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 94-95.

1. HZ. PEYGAMBER'İN KISSAYA DÂHİL EDİLME AMACI

Kur'ân'da birtakım gaybî olaylara ait kıssalarının anlatılması hem Kur'ân'ın Allah kelamı hem de Hz. Muhammed'in Allah elçisi olduğunu ispatlamaktadır. Çünkü Hz. Muhammed, geçmişin gaybî haberini vahiy yoluyla öğrendiği için öyle net ve öyle canlı bir üslûpla aktarmıştır ki sanki o, geçmişteki bu olaylara bizzat şahit olmuş gibidir. Hâlbuki o, öncekilere ait kitaplardan hiç bir şey okumamış ümmî birisidir ve bu haberleri bilmeyen bir kavim içinde yetişmiştir.

Kur'ân, kıssalarda geçen haberlerin kaynağının Hz. Muhammed'in kendi bildiklerine ya da duyduklarına dayanmadığını doğrudan ona hitap ederek sık sık vurgular. “Sana bu Kur'ân'ı vahyetmekle kıssaların en güzelini anlatıyoruz. Hâlbuki daha önce sen bunlardan habersizdin.” (Yûsuf 12/3). Bu habersiz olma durumu, Hz. Muhammed'in hak peygamber, Kur'ân'ın da bir mucize olduğunu gösterir.

Kıssa sonlarında Hz. Peygamber'e “... Zâlimlerin/ günahkârların/ yalanlayanların/ bozguncuların sonunun nasıl olduğuna bak!”⁷ şeklinde yapılan hitaplar, her ne kadar lafzen ona ise de asıl muhatap inkârcılardır. Bu âyetler ile onların dikkatleri, vahye karşı takındıkları inkârcı tavırlarını değiştirmedikleri sürece başlarına gelecek olan kötü âkıbete çekilmek istenmektedir. Bu noktada peygambere düşen ise geçmişteki inkârcıların akıbetini anlatarak onları benzeri bir âkıbetten sakındırmaktır.⁸

Kıssalarda Hz. Peygamber'e hitap edildiği gibi zaman zaman vahyin muhataplarına da hitap edilir. Örneğin Kamer sûresinde birçok peygamberin inkârcı kavimleri ile yaptığı mücadeleler anlatıldıktan sonra doğrudan Mekke müşriklerine hitap edilerek “(Ey Mekkeliler!) Sizin kâfirleriniz onlardan daha mı hayırlı? Yoksa sizin için kitaplarda bir berat mı var?” (el-Kamer, 54/43) diye sorulmuştur.

Kıssalar, Hz. Peygamber'e peygamberlik görevi verilenlerin ilki olmadığını hatırlatarak ona moral vermeyi amaçlamaktadır. Bu amaç, aynı zamanda onun izinden giden tüm davetçiler için de geçerlidir. Örneğin Hz. Peygamber'e doğrudan, onu takip eden davetçilerine dolaylı olarak hitap eden “Peygamberlerin kıssalarından senin gönlünü ferahlatacak bütün haberleri sana anlatıyoruz” (Hûd 11/120) meâlindeki âyet, Kur'ân'da anlatılan kıssaların öncelikle İslâm'a davet esnasında karşılaşılan güçlükleri aşmaları konusunda Hz. Peygamber'e ve ashabına moral desteği vermeyi amaçladığına delâlet etmektedir.

⁷ Örn. bkz. Âl-i İmrân 3/137; Yûnus 10/39; en-Nahl 16/36; el-Kasas 28/40; ez-Zuhrûf 43/25; en-Neml 27/14, 69.

⁸ Kâdî Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl* (Beyrût: Dâru'r-Reşîd, 2001), 3: 16; Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm* (Beyrût: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, t.y.), 7: 14.

2. HZ. PEYGAMBER'İN KISSAYA DÂHİL EDİLMESİ

Kur'ân kıssalarından bazıları Hz. Peygamber'e yapılan bir hitap ile başlar.⁹ Bu girişle dinleyenlerde merak uyandırıldıktan sonra dikkat çeken bir sahne ile insanda oluşan bu merak kıssanın devamına yönlendirilir: Örneğin, “Mûsâ'nın haberi sana ulaştı mı? Hani bir ateş görmüştü.” (Tâhâ 20/9-10) şeklinde kıssaya başlanır. Bazı kıssalarda ise hitaptan sonra kıssanın ana fikri veya olayların sonucu baştan verilir ve ayrıntılar ondan sonra gelmeye başlar. Böyle bir başlangıçla muhatap olan okuyucu, olayın önemini fark eder ve bu farkındalık onu olayın peşine düşürür.¹⁰

Kimi kıssalarda Hz. Peygamber'e yapılan doğrudan hitaptan sonra kıssadaki en ibretli sahne özet halinde verilerek kıssaya giriş yapılır ve devamında kıssa anlatılır. “Yoksa sen, (sadece) Ashâb-ı Kehf ve Ashâb-ı Rakîm'i mi bizim ibret verici delillerimizden sandın? Hani o gençler mağaraya sığınmışlardı da, ‘Ey Rabbimiz! Bize katından bir rahmet ver ve içinde bulunduğumuz şu durumda bize kurtuluş ve doğruluğa ulaşmayı kolaylaştır’ demişlerdi.” (el-Kehf 18/9-10).

Hz. Peygamber, bazı kıssalarda kıssanın ortalarına doğru olaya dâhil edilmiştir. Bunun en güzel örneği Kehf sûresindeki Ashâb-ı Kehf kıssasıdır. Sûrenin 9-26. âyetlerinde yer alan bu kıssanın anlatımında, toplam beş kez Hz. Peygamber, doğrudan hitap ile kıssa anlatımına dâhil edilmiştir. Görüleceği üzere kıssanın anlatımını devam ederken dinleyicinin zihninde Hz. Peygamber de mağaranın bir köşesinde duruyormuş ve orada uyuyanlara bakıyormuş gibi bir his doğmaktadır. Çünkü bu tarz bir anlatım, gerek mağaranın gerekse içindeki insanların ve hatta kapıda bekleyen köpeğin hayalini çok canlı bir surette resmetmemize neden olmaktadır. Bunun da en büyük nedeni Hz. Peygamber'in kıssaya dâhil edilerek sanki o devirde yaşıyor da bizlere o zamandan haber veriyor gibi bir üslûbun kullanılmasıdır.

Kıssaların sonunda Hz. Peygamber'e yöneltilen hitaplar, genellikle kıssada haber verilen bilgilerin Allah tarafından vahyedildiğinin ve daha önceden ne kendisinin ne de kavminin bunlardan haberdar olmadıklarının vurgulanmasıdır. Hz. Yûsuf kıssasının bitiminde Allah Teâlâ, peygamberine şöyle hitap etmektedir: “İşte bu (kıssa), gayb haberlerindedir. Onu sana vahiy yolu ile biz bildiriyoruz. Yoksa onlar bir araya gelerek kardeşlerine tuzak kurmayı kararlaştırdıkları sırada sen yanlarında değildin.” (Yûsuf 12/102).

Hûd sûresinde aktarılan Hz. Nûh kıssasının bitiminde Hz. Peygamber'e şöyle seslenilir: “İşte bunlar, sana vahyettiğimiz gayb haberlerindedir. Bundan önce onları ne sen biliyordun, ne de kavmin. O hâlde sabret. Çünkü (iyi) sonuç, Allah'a karşı gelmekten sakınanların olacaktır.” (Hûd 11/49).

⁹ Örn. “Sana bu Kur'ân'ı vahy etmekle kıssaların en güzelini anlatıyoruz. Hâlbuki daha önce sen bunlardan habersizdin.” (Yûsuf 12/3); “(Ey Muhammed!) Sana Zülkarneyn hakkında soru soruyorlar. De ki: Size ondan bir anı okuyacağım.” (el-Kehf 18/83).

¹⁰ Yusuf Batar, “Kur'an Kıssalarının Bazı Eğitsel Özellikleri”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* VII/1 (2016): 91-94.

Hız. Peygamber'i teselli eden bu âyetlerin, tebliğ görevini ifâ ederken büyük sıkıntılar çekmiş olan Hız. Nûh'un kıssasından sonra getirilmesi ile "sana gönderilen vahyi tebliğ ederken karşılaştığın ezalara sen de Nûh gibi sabret ve gelecek olan âkıbetin seni yalanlayanlara neler getireceğini gör" denilmek istenmiştir.¹¹

SONUÇ

Kur'ân'ın tüm âyetleri gibi kıssalar da insanları hidayete sevk etmeye yönelik olarak vahyedilmiştir. Dolayısıyla kıssaların asıl hedefi, içinde barındırdığı mesajların muhataplara aktarılmasıdır. Bu nedenle kıssalarda muhatabın/okuyucunun, anlatılan olaylardan alması gereken ibretler ve öğütler, değişik metotlar kullanılmak suretiyle kıssaya yerleştirilmiştir. Kıssa anlatımında doğrudan Hız. Peygamber'e veya vahyin muhataplarına hitap edilerek onların kıssaya dâhil edilmesi sağlanmıştır. Böylece muhatabın/okuyucunun, kıssa sahiplerini içselleştirmesi, olayı bizzat yaşıyormuşçasına ibret alması sağlanmıştır.

Kur'ân, kıssanın başında, ortasında veya sonunda peygamberliği desteklemek, muhataplarının dikkatini çekip onların Kur'ân'ı dinlemeye olan ilgilerini arttırmak ve mü'minlere moral vermek için değişik kalıplar kullanarak Hız. Peygamber'i kıssa anlatımına dâhil etmiştir. Bu metot ile, kıssanın başında muhatabın dikkatini anlatılacak olaya çekme, kıssanın ortasında muhataba öğüt verme, kıssanın sonunda ise ahirette karşılaşacakları kötü son hatırlatılarak verilen mesaj üzerinde düşünmesi hedeflenmektedir.

Kur'ân, kıssalara genellikle Hız. Muhammed'e soru sorarak veya dikkatleri bir noktaya toplayacak şekilde hitap ederek başlar. Kur'ân'da Hız. Peygamber'e yapılan hitaplar bir anlamda ümmetine yapılmış sayılacağı için kıssalardaki hitaplar da onun şahsında tüm dinleyenlere/okuyanlara yapılmış sayılır. Bu anlatım özelliği sayesinde kıssayı dinleyen/okuyan herkes, kıssaya dâhil olarak olayı bizzat yaşar ve kıssaların sadece kuru bir tarihî bilgi verme amacı taşımadığını zorlanmadan fark eder.

Kur'ân, Hız. Peygamber'e ve onun şahsında tüm mü'minlere, kıssası anlatılan peygamberleri örnek almalarını tavsiye etmiştir. Dolayısıyla bunun gerçekleştirilebilir olması için Hız. Peygamber'in ve mü'minlerin hayatlarında karşılaştıkları durumlar ile kıssalarda anlatılan durumlar arasında bir benzerliğin olması ve insanların da bu benzerliği kolaylıkla fark edebilmeleri gerekmektedir. Bu benzerliği daha da pekiştirmek için anlatım esnasında Hız. Peygamber de kıssaya dâhil edilmiştir. Bu açıdan kıssalarda sık sık gerek Hız. Peygamber gerekse onun muhataplarına ya doğrudan ya da üçüncü şahıs zamirleri kullanılarak hitap edildiği görülmektedir.

¹¹ Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb (et-Tefsîrü'l-kebîr)* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1981), 18: 9; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîrü'n-Nesefî (Medârikü't-tenzil ve hakâ'iku't-te'vil)*, thk. Yusuf Ali Bedevî (Beyrût: Dâru'l-kelimi't-tayyib, 1998), 2: 66.

KAYNAKÇA

- Ay, Mahmut. *Kur'an Kıssalarını Sîret Bağlamında Okumak -Hz. Musa Kıssası Örneği-*. 2. Bs. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
- Batar, Yusuf. "Kur'an Kıssalarının Bazı Eğitsel Özellikleri". *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* VII/1 (2016): 81-103.
- Beyzâvî, Kâdî. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. Beyrût: Dâru'r-Reşîd, 2001.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usulü*. 9. Bs. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Ebüs-suûd Efendi. *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*. Beyrût: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, t.y.
- Güler, İlhami - Özsoy, Ömer. *Konularına Göre Kur'an (Sistemik Kur'an Fihristi)*. 7. Bs. Ankara: Fecr Yayınevi, 2004.
- Hâzin, Ebü'l-Hasen. *Lübâbü't-te'vîl fî me'âni't-tenzîl*. Thk. Abdüsselam M. Ali Şahin. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-ilmiyye, 2004.
- Kutub, Seyyid. *Kur'an'da Edebi Tasvir*. Trc. Süleyman Ateş. 4. Bs. İstanbul: Hilâl Yayınları, 1996.
- Kutub, Seyyid. *Meşâhidü'l-kıyâme fî'l-Kur'ân*. 9. Bs. Kahire: Dâru'ş-Şurûk, 1989.
- Mukâtil b. Süleyman. *el-Eşbâh ve'n-nezâir fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Thk. Hâtim Salih ed-Dâmin. Dubai: Merkezü Cum'ati'l-mâcid li's-sekâfe ve't-türâs, 2006.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât. *Tefsîrü'n-Nesefî (Medârikü't-tenzîl ve hakâ'iku't-te'vîl)*. Thk. Yusuf Ali Bedevî. Beyrût: Dâru'l-kelemi't-tayyib, 1998.
- Okumuş, Mesut. "Mekkî Sûre ve Ayetlerde Hz. Peygamber'e Yönelik Hitaplar". *Kur'an Nüzûlünün Mekke Dönemi Sempozyumu (29 Haziran-01 Temmuz 2012)*. 2013.
- Râzî, Fahreddîn. *Mefâtihu'l-gayb (et-Tefsîrü'l-kebîr)*. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1981.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. Thk. Abdülmuhsin et-Türkî. Kahire: Dâru Hicr, 2001.
- Tatar, Burhanettin. "Kur'an'da Kıssaların Temel Anlamları Üzerine Felsefi Notlar". *Milel ve Nihal: inanç, kültür ve mitoloji araştırmaları dergisi* VI/1 (2009): 99-111.